

Ontwikkelingslanden in internationaal politiek-economisch perspectief: Structurele beperkingen voor groei en verandering

Wil Hout¹

1. Inleiding

In de dissertatie die hij 30 jaar geleden in Rotterdam verdedigde behandelde Kees van Paridon het vraagstuk van economische ontwikkeling op lange termijn (Van Paridon 1987). Het proefschrift betrof thema's die kenmerkend zijn voor het onderzoek dat Van Paridon gedurende zijn carrière heeft gedaan, als wetenschappelijk medewerker en later hoogleraar aan de Erasmus Universiteit, als onderzoeker bij het Centraal Planbureau en als staflid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. De dissertatie richtte zich op de samenhang tussen economische groei, economische transformatie en de internationalisering van economische betrekkingen: 'economic growth, ... transformation and ... the internationalization of economic relations ... are seen as essential for the description of the dynamic process of economic development for an industrialized and open economy, its crucial relationships and determinants, to provide a convincing explanation of the differences in economic development between countries at a certain point of time and for any country over time' (Van Paridon 1987: 9).

In deze bijdrage ga ik in op aspecten van transformatie en internationalisering die gerelateerd zijn aan Van Paridons interesses, zij het niet met betrekking tot zijn belangrijkste object van studie, de open, geïndustrialiseerde economie, maar de economie van ontwikkelingslanden. Na een decennium waarin de economische prestaties van vele ontwikkelingslanden zijn geprezen, tot uitdrukking komend in termen als 'African Renaissance' en 'Silverlining Africa' (cf. Dietz 2011), is er enige scepsis merkbaar bij wetenschappers over de houdbaarheid van het model van economische ontwikkeling dat vooral gebaseerd was op het gebruik van inkomsten uit de winning van grondstoffen (cf. Geda et al. 2013; Rodrik 2016).

In dit artikel ga ik ervan uit dat economische transformatie vooral tot uitdrukking komt in succesvolle diversificatie van de productiestructuur en vooral in een toename van het relatieve aandeel van industriële producten. Ik analyseer de plaats van ontwikkelingslanden vanuit een internationaal politiek-economisch perspectief en richt mij vooral op de vraag hoe de rol van deze landen, vooral in internationale handelsrelaties, in het recente verleden is gewijzigd. Ik bespreek voorts of en hoe regionale samenwerkingsverbanden tussen ontwikkelingslanden, die vaak een politieke achtergrond hebben en beogen de collectieve kracht van groepen landen te vergroten, invloed hebben gehad op de

---

¹ Dit artikel is een gewijzigde en geactualiseerde variant van Hout (2004). Sommige delen zijn voorts gebaseerd op Hout en Warmerdam (2013).

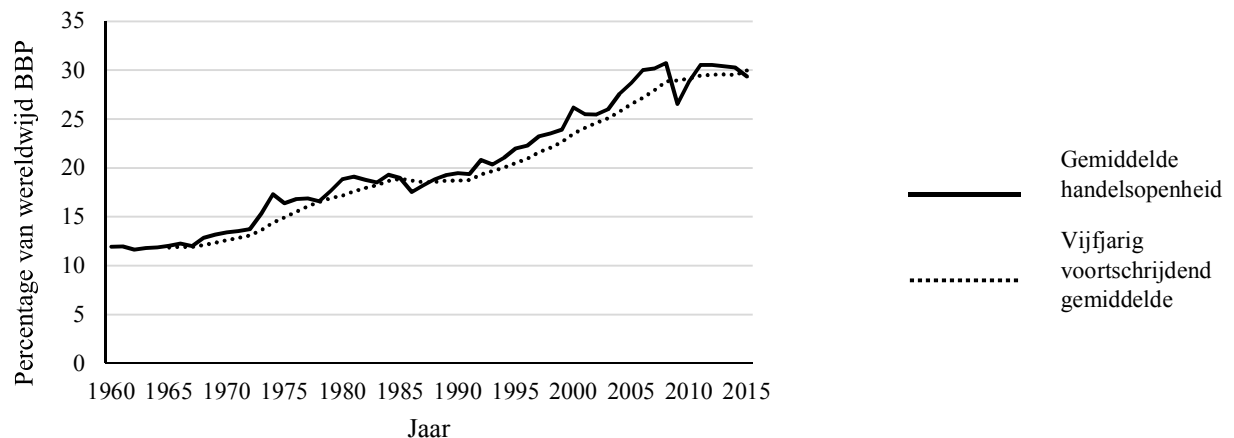
rol van deze landen in de internationale arbeidsverdeling. Ten slotte besteed ik, in een poging iets dieper in te gaan op de onderliggende processen, aandacht aan de relatie tussen een aantal BRICS-landen en Afrika om te onderzoeken of toenemende economische Zuid-Zuidsamenwerking de positie van Afrikaanse economieën heeft versterkt.

2. Handel in de gemondialiseerde economie

Het is heden ten dage welhaast een gemeenplaats om de internationale economie als ‘geglobaliseerd’ of ‘gemondialiseerd’ aan te duiden. Ondanks gerechtvaardigde scepsis over de intensiteit van de globalisering/mondialisering in historisch perspectief (cf. Hirst et al. 2009: 4-5), zijn er maar weinigen die de impact van internationale handels- en kapitaalsstromen in de vroege eenentwintigste eeuw in twijfel trekken.

De Amerikaanse socioloog Christopher Chase-Dunn, één van de prominentste vertegenwoordigers van de werelddysteembenadering, heeft, in lijn met de visie van wegbereider Immanuel Wallerstein, betoogd dat de kapitalistische wereldeconomie sinds de zestiende eeuw als een eenheid moet worden geanalyseerd en niet als een verzameling nationale eenheden. Mondialisering of internationale economische integratie is, vanuit dit perspectief bezien, ‘a long-term trend with already significant amounts of international investment, trade and politico-military competition having occurred in earlier centuries ... [E]conomic integration has been a cyclical feature of the larger system, with some periods of local and national autarky followed by other periods of greater international integration’ (Chase-Dunn 1998: xi). Volgens Chase-Dunn et al. (2000: 87-88) heeft de wereldwijde economische integratie, gemeten aan de hand van data over handelsopenheid, in de tweede helft van de twintigste eeuw een ongeëvenaard niveau bereikt. Volgens deze auteurs wijkt dit niveau niet significant af van het langetermijnpad dat de mondialisering, met perioden van terugval van 1880 tot 1902 en 1925 tot 1945, sinds de vroege negentiende eeuw heeft gevolgd.

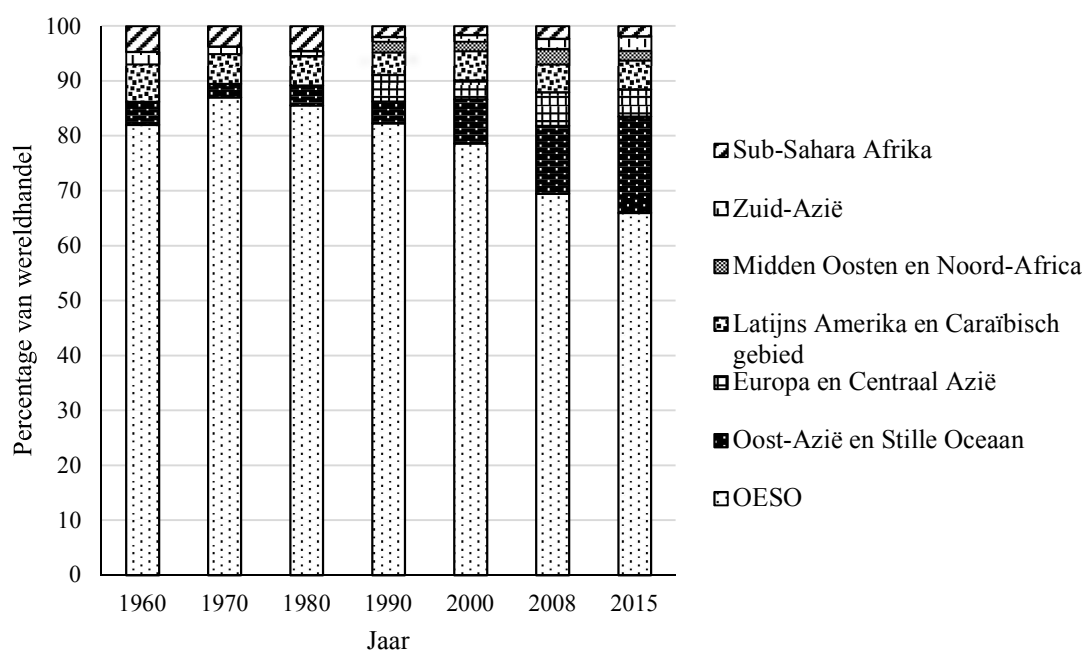
Figuur 1: Wereldwijde gemiddelde handelsopenheid, 1960-2015

Bron: World Bank (2017), serie NE.EXP.GNFS.ZS

In navolging van de langetermijnanalyse van handelsopenheid van Chase-Dunn et al. (2000) presenteert figuur 1 gegevens over de wereldwijde handel tussen 1960 en 2013. De twee tijdseries in figuur 1 stellen, respectievelijk, de mondiale gemiddelde handelsopenheid (de doorgetrokken lijn) en het vijfjarig voortschrijdend gemiddelde van de handelsopenheid (de stippellijn) voor. De mondiale handelsopenheid is gemeten als het gewogen gemiddelde van de goederen- en dienstenexport van alle landen, uitgedrukt als percentage van hun gezamenlijke bruto binnenlands product (BBP). Figuur 1 geeft aan dat de gemiddelde handelsopenheid sinds 1960 significant is toegenomen, zij het dat de langetermijngroei met horten en stoten is gegaan. In de jaren tussen 2008 en 2012 is de terugval in de wereldhandel als gevolg van de mondiale financiële crisis duidelijk waarneembaar. Over de gehele periode gemeten is de handel van alle landen ter wereld, uitgedrukt in hun gezamenlijke BBP, jaarlijks met gemiddeld 0,31 procentpunt toegenomen.

Figuur 2: Aandelen van groepen landen in de wereldhandel, 1960-2015

Bron: World Bank (2017), serie NE.EXP.GNFS.CD

Ofschoon de internationale economische integratie sinds de jaren zestig van de vorige eeuw dus onomstotelijk is toegenomen, is de mondialisering zeer ongelijk van aard, zeker indien deze op een minder hoog aggregatieniveau wordt bekeken. Figuur 2 illustreert de ongelijkheid in de deelname aan de wereldhandel van belangrijke groepen landen. De verticale staven in figuur 2 geven aan dat de wereldhandel tussen 1960 en 2015 gedomineerd is door de geïndustrialiseerde landen die behoren tot de OESO, hoewel hun aandeel in de totale handel gedurende die periode afnam van 82 tot 66 procent. Het aandeel in de wereldhandel van landen in Oost-Azië en de Stille Oceaan, die duidelijk de meest

dynamische economische regio van de afgelopen decennia vormden, nam in de bestudeerde periode aanzienlijk toe, van niet meer dan 4,2 procent in 1960 tot 17,6 procent in 2015. De armste delen van de wereld maakten een andere ontwikkeling door. Zuid-Azië zag zijn export tussen 1960 en 2015 toenemen van 2,2 naar 2,8 procent van de totale wereldhandel. De landen van sub-Sahara Afrika namen daarentegen een relatieve verslechtering van hun exportpositie waar, omdat hun aandeel in de wereldhandel afnam van 4,7 procent in 1960 naar 1,8 procent in 2015.

3. De invloed van regionale samenwerkingsverbanden

De periode rond 1960 was het hoogtepunt van de dekolonisatie. Waar er aan het begin van 1955 nog slechts 60 landen lid waren van de Verenigde Naties, was het aantal lidstaten van die organisatie tien jaar later toegenomen tot 115. Met de dekolonisatie ontstond het bewustzijn onder de leiders van de nieuwe onafhankelijke landen dat samenwerking binnen wat later de ‘Derde Wereld’ zou worden genoemd, de positie van ontwikkelingslanden op politiek en economisch vlak zou kunnen versterken. De Conferentie van Bandung (1955) was een eerste blijk van de politieke assertiviteit van de leiders van een aantal Afrikaanse en Aziatische landen, zoals Nehru (India), Nasser (Egypte) en Soekarno (Indonesië). De oprichting van de Beweging van Niet-Gebonden Landen in 1961 was een duidelijke eerste poging tot het ontwikkelen van een alternatief machtsblok.

Niet lang na het ontstaan van een mondiale tegenpool tegenover de voormalige koloniale mogendheden groeide het verlangen naar machtsvorming op regionaal niveau. De Organisatie van Afrikaanse Eenheid, opgericht in mei 1963 en de voorganger van de Afrikaanse Unie, was een vroege uitdrukking van het verlangen naar pan-Afrikaanse machtsvorming. Weldra ontstond de wens niet slechts op politiek, maar ook op economisch vlak tegenwicht te bieden tegen de westerse dominantie. Voor sommige leiders, zoals de Ghanese president Kwame Nkrumah, was machtsvorming nodig tegen het neo-koloniale karakter van de relaties tussen het Westen en de voormalige koloniën, die naar zijn mening slechts in formele zin onafhankelijk geworden waren, maar economisch nog steeds sterk onder invloed stonden van de ex-kolonisator (Nkrumah 1965).

De eerste golf van regionale organisaties, meer recent ook aangeduid als het ‘oude regionalisme’, was er mede op gericht de onderlinge economische betrekkingen tussen de lidstaten te versterken, ten einde ook op politiek vlak sterker te staan. Regionale organisaties die, grofweg, tussen 1965 en 1980 werden opgericht, hadden vaak tot doel een vrijhandelsgebied tot stand te brengen. Hierdoor zouden bedrijven uit de lidstaten een groter afzetgebied krijgen, dat als springplank voor versterking van de exportcapaciteit zou moeten dienen. Niet zelden lagen ook noties van importsubstituerende industrialisatie ten grondslag aan de oprichting van de regionale eenheden.

Het begin van de jaren negentig wordt doorgaans gezien als de oorsprong van een tweede golf van regionale organisaties (aangeduid als het ‘nieuwe regionalisme’). Het doel van deze organisaties was niet zozeer de ontwikkeling van nationale economieën binnen regionaal verband en achter

handelsbarrières, maar veeleer de bevordering van de economische integratie van ontwikkelingslanden als onderdeel van de geglobaliseerde economie (cf. Grugel & Hout 1999). Niet zelden wordt het nieuwe regionalisme ook wel aangeduid als ‘open regionalisme’ om te benadrukken dat het minder gaat om het creëren van handelsbeperkingen dan om de deelname aan het mondiale handelsverkeer.

Een blik op gegevens over mondiale handelsstromen maakt duidelijk dat de huidige mondiale economische relaties nog evenzeer een uiting zijn van ‘oneven globalization’ (zie Holm & Sørensen 1995: 2) als aan het begin van de periode van neoliberale dominantie, in de vroege jaren negentig van de twintigste eeuw. Tabel 1 presenteert een overzicht van de aandelen van verschillende mondiale regio’s in wereldwijde handelsstromen in 2015.

Tabel 1: Inter- en intraregionale handelsstromen, 2015 (als percentage van de totale im- en export)

<i>Oorsprong</i>	<i>Bestemming</i>							Aandeel in mondiale export
	N-Amerika	Z- en M-Amerika	Europa	GOS	Afrika	Midden-Oosten	Azië	
Noord-Amerika	50,0	7,7	15,6	0,5	1,4	3,3	20,4	14,4
Zuid- en Midden-Amerika	25,6	23,5	17,0	1,1	2,8	2,8	25,7	3,4
Europa	9,0	1,7	68,1	2,3	3,1	3,6	11,1	37,3
Gemenebest van Onafhankelijke Staten	4,2	1,0	49,4	18,0	2,4	2,8	19,8	3,1
Afrika	7,0	2,6	38,7	0,5	19,1	3,9	26,0	2,4
Midden-Oosten	7,0	0,8	15,5	0,6	4,0	13,8	47,1	5,3
Azië	19,5	3,0	15,6	1,5	3,4	4,9	51,4	34,2
Aandeel in mondiale import	18,7	3,7	36,8	2,1	3,4	4,5	29,2	100,0

Bron: World Trade Organization (2017)

De data geven aan dat de drie regio’s die volgens Hirst et al. (2009: 73-76) reeds lange tijd als de ‘triade’ van de wereldeconomie moeten worden beschouwd, nog steeds economisch dominant zijn. Ofschoon Noord-Amerika¹ en Europa² sinds de jaren negentig van de vorige eeuw economisch aan belang hebben ingeboet, waren deze regio’s tezamen met Azië in 2015 de oorsprong van ruim 85 procent van de mondiale goederenexport. Tabel 1 laat ook zien dat de intra-regionale handel in de drie regio’s zeer omvangrijk is: zo blijft 50 procent van alle exporten uit de landen van Noord-Amerika in de regio, tegen ruim 51 procent in Azië en zelfs meer dan 68 procent in Europa. Landen van de drie regio’s drijven dus meer handel met elkaar dan met alle overige landen ter wereld.

Voor Zuid- en Midden-Amerika, de landen van het Gemenebest van Onafhankelijke Staten (GOS) en Afrika, waar vele lage- en middeninkomenslanden zijn, geldt een ander beeld. Deze regio’s zijn

¹ De lidstaten van de North American Free Trade Agreement (NAFTA): Verenigde Staten, Canada en Mexico.

² In de definitie van de WTO omvat Europa de Europese Economische Ruimte (EU plus geassocieerde leden), Zwitserland, de staten op de Balkan en Turkije.

relatief sterk gericht op andere delen van de wereld, zij het minder eenzijdig dan in vroeger tijden. De exporten uit Zuid- en Midden-Amerika gaan voor een min of meer gelijk deel naar Noord-Amerika (25,6 procent) en Azië (25,7 procent). Hiermee is Noord-Amerika, en dan vooral de Verenigde Staten, minder belangrijk geworden als afzetmarkt; de opkomst van de Chinese markt, vooral voor grondstoffen, speelt een belangrijke rol bij de diversificatie van afzetgebieden. Met 23,5 procent is de intra-regionale handel in Zuid- en Midden-Amerika relatief omvangrijk geworden. De landen van het GOS³ zijn vrij sterk gericht op Europa: bijna de helft van de export vanuit GOS-landen heeft Europa als bestemming. Afrika blijft ook nog steeds vrij sterk afhankelijk van Europa voor de afzet van zijn producten: bijna 39 procent van de producten uit Afrika wordt afgezet in Europa, met Azië als goede tweede afzetmarkt (26 procent).

Tabel 2 geeft een beeld van de intra-regionale handel binnen een aantal regionale blokken die gevormd zijn tijdens de twee golven van regionalisme in Afrika, Azië en Latijns Amerika en het Caraïbisch gebied. De intra-regionale handel wordt uitgedrukt als percentage van de totale export van de landen die tot de regionale blokken behoren. Hoe hoger het percentage van de intra-regionale handel, des te meer de regio zelfvoorzienend is. Ofschoon er een paar uitschieters zijn, geven de data uit tabel 2 aan dat regionalisme onder ontwikkelingslanden in de periode 1995-2015 relatief zwak is gebleven. Een duidelijke uitschieter naar boven is ASEAN, de Associatie van Zuidoost-Aziatische Staten.⁴ Gelegen in één van de meest dynamische economische regio's heeft ASEAN sinds het einde van de Koude Oorlog een duidelijke groei van de intra-regionale handel gekend. Ofschoon de cijfers enigszins worden vertekend door de transitofunctie van lidstaat Singapore, is duidelijk dat het blok met een intra-regionale handel van rond de 25 procent van de totale export één van de succesvolste experimenten van regionalisme onder ontwikkelingslanden is.

Een regionaal blok als MERCOSUR, dat Brazilië, Argentinië, Uruguay, Paraguay en Venezuela omvat, en met zijn vijf geassocieerde leden geheel Zuid-Amerika omspant, is aan het begin van de jaren negentig onder veel enthousiasme opgericht, mede in de hoop dat het een tegenwicht tegen de VS zou kunnen bieden. MERCOSUR is, wat zijn economische betekenis betreft, toch duidelijk minder prominent gebleken dan ASEAN. Waar het blok in 1995 nog goed was voor bijna één vijfde van alle export van de lidstaten, was de betekenis van MERCOSUR in 2015 duidelijk teruggelopen: de intra-regionale handel was in dat jaar niet meer dan 13,3 procent van de totale export.

Tabel 2 geeft aan dat het economisch regionalisme in Afrika van alle regio's lange tijd het zwakst is gebleven. In recenter jaren is er wel in zuidelijk Afrika, rond Zuid-Afrika, een regionaal blok van enig belang ontstaan in de SADC.⁵ In 2015 besloeg de intra-regionale handel in deze regio 18,7 procent van de totale export van de 15 SADC-lidstaten.

---

³ De Russische Federatie en een aantal voormalige Sovjet-republieken.

⁴ Lidstaten zijn: Brunei, Cambodja, de Filippijnen, Indonesië, Laos, Maleisië, Myanmar, Singapore, Thailand, en Vietnam.

⁵ Lidstaten zijn: Angola, Botswana, de Democratische Republiek Congo, Lesotho, Madagascar, Malawi, Mauritius, Mozambique, Namibië, Sychellen, Swaziland, Tanzania, Zambia, Zimbabwe en Zuid-Afrika.

*Tabel 2: Intra-regionale handel binnen regionale blokken, 1995-2015
(als percentage van de totale export)*

	1995	2005	2015
<i>Afrika</i>			
Economic and Monetary Community of Central Africa (CEMAC), 6 leden	1,9	1,4	2,9
Economic Community of the Great Lakes Countries (CEPGL), 3 leden	0,4	0,5	4,2
Common Market for Eastern and Southern Africa (COMESA), 19 leden	5,7	5,2	11,4
Economic Community of Central African States (ECCAS), 10 leden	1,4	0,9	1,6
Economic Community of West African States (ECOWAS), 15 leden	9,4	9,5	10,3
Mano River Union (MRU), 3 leden	2,0	2,9	1,3
Southern African Development Community (SADC), 15 leden	14,7	10,8	18,7
Arab Maghreb Union (AMU), 5 leden	3,9	1,9	4,2
West African Economic and Monetary Union (WAEMU), 8 leden	13,1	14,4	12,7
<i>Latijns Amerika en Caraïbisch gebied</i>			
Andean Community (CAN), 4 leden (+5 geassocieerde landen)	8,5	9,0	8,0
Central American Common Market (CACM), 7 leden (+1 geassocieerd land)	15,6	17,2	20,9
Caribbean Community (CARICOM), 15 leden (+5 geassocieerde landen)	14,4	14,5	11,7
Latin American Integration Association (LAIA), 12 leden	17,9	14,8	13,9
Mercado Común del Sur (MERCOSUR), 5 leden (+5 geassocieerde landen)	19,1	11,6	13,3
Organization of Eastern Caribbean States (OECS), 9 leden	9,8	9,0	11,6
<i>Azië</i>			
Asia-Pacific Trade Agreement (APTA), 6 leden	7,0	11,0	11,5
Association of South-East Asian Nations (ASEAN), 10 leden	24,9	25,3	24,3
Economic Cooperation Organization (ECO), 10 leden	8,1	7,5	10,4
Gulf Cooperation Council (GCC), 6 leden	6,8	4,3	11,9
South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC), 8 leden	5,1	6,8	7,1

Bron: UNCTAD Stat (2017a)

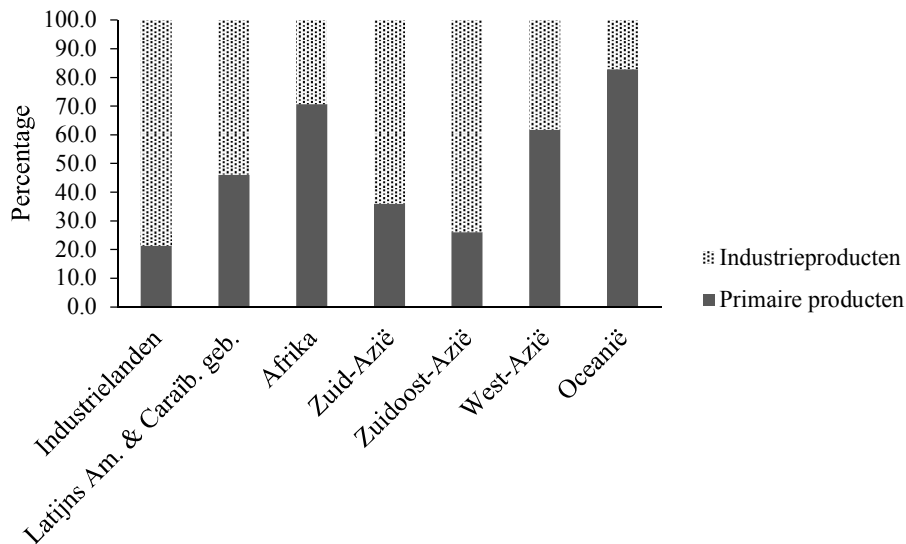
De economische betekenis van regionale handelsblokken voor ontwikkelingslanden lijkt, op basis van de gegevens die in deze paragraaf zijn gepresenteerd, tamelijk beperkt te zijn gebleven. Waar de mondiale economie nog steeds gedomineerd is door de ‘triade’ van Europa, Noord-Amerika en Azië, die ook nog eens sterke intra-regionale handelsrelaties onderhouden, bekleden ontwikkelingslanden overwegend nog steeds een tweederangspositie.

4. Handel en productiestructuur

Niet alleen lijkt de rol van regionale handelsblokken voor ontwikkelingslanden tamelijk beperkt, ook is er in de productiestructuur van vele landen in de afgelopen decennia minder veranderd dan

sommige positieve interpretaties zouden doen vermoeden. Figuur 3 presenteert een overzicht van de aandelen van primaire producten (landbouwproducten en grondstoffen) en industriële producten in de export van groepen van ontwikkelingslanden, in vergelijking met de geïndustrialiseerde landen.⁶

Figuur 3: Exporten van primaire producten en industrieproducten uit industrielanden en 6 groepen ontwikkelingslanden, 2016 (als percentage van de totale export)

Bron: UNCTAD Stat (2017b)

Figuur 3 illustreert duidelijk dat vele ontwikkelingslanden in 2016 nog steeds sterk afhankelijk waren van de export van primaire producten en zich minder dan wel wordt gesuggereerd op de productie van industriële goederen hebben kunnen richten. Vooral de ontwikkelingslanden in Afrika, West-Azië en Oceanië hebben een exportpakket waarbinnen primaire producten nog steeds domineren: 70,7 procent van de exporten uit Afrikaanse ontwikkelingslanden bestond in 2016 uit primaire producten, terwijl het percentage voor ontwikkelingslanden in West-Azië 61,7 procent en dat voor landen in Oceanië 82,9 procent bedroeg. Ontwikkelingslanden in Zuidoost-Azië hebben wel een duidelijke diversificatie van hun exportpakket tot stand gebracht: daar bestond de export in 2016 voor 73,9 procent uit industrieproducten. Een soortgelijke ontwikkeling had zich ook, zij het in minder sterke mate, voorgedaan in Zuid-Azië (64,0 procent industrieproducten) en de ontwikkelingslanden in Amerika (53,9 procent industrieproducten).

Sommige auteurs hebben erop gewezen dat de industrialisatie in ontwikkelingslanden wellicht een impuls zou krijgen van sterkere economische Zuid-Zuidsamenwerking. Dergelijke analisten spraken

⁶ Primaire producten vallen binnen SITC-categorieën 0 tot en met 4 en 68: voedsel en levende dieren; dranken en tabak; oneetbare grondstoffen; brandstoffen, smeermiddelen etcetera; dierlijke en plantaardige oliën, vetten en wassen; non-ferro metalen. Industrieproducten behoren tot SITC-categorieën 5 tot en met 8 (met uitzondering van 68): chemische en verwante goederen; fabrieksmatig vervaardigde goederen; machines en transportmiddelen; overige fabrieksartikelen.

de verwachting uit dat investeringen vanuit meer geïndustrialiseerde ontwikkelingslanden, zoals de BRICS (Brazilië, Rusland, India, China en Zuid-Afrika), de industrialisatie in Afrika, Latijns Amerika en Azië zouden kunnen stimuleren (cf. Bello 2014). Tabel 3 geeft aan in hoeverre de relaties met de vier belangrijkste BRICS-landen⁷ de economieën van Afrikaanse ontwikkelingslanden ten goede komen.

De opkomende economieën zijn in de afgelopen decennia steeds belangrijker afnemers van Afrikaanse producten geworden. Waar Brazilië, China, India en Zuid-Afrika in 2000 nog slechts 8,8 procent van de export van de Afrikaanse ontwikkelingslanden afnamen, was het aandeel in 2008 gegroeid tot 18,0 en in 2016 zelfs tot 20,0 procent (UNCTAD 2017b). Tabel 3 laat zien dat de omvang van de export naar ieder van de vier BRICS-landen sinds 2000 spectaculair gegroeid is: de export naar China, India en Zuid-Afrika was in 2016 6 à 7 keer zo groot als aan het begin van de eeuw, en zelfs de bescheidener groei van de export naar Brazilië was met 65 procent toch ook belangwekkend.

Tabel 3: Export van Afrikaanse ontwikkelingslanden

		2000	2008	2016
Brazilië	totaal (\$ mld.)	2,98	14,00	4,92
	<i>waarvan:</i>			
	primaire producten (procent)	88,2	88,1	78,6
	brandstoffen (procent)	92,0	96,2	89,5
China	totaal (\$ mld.)	4,22	52,12	30,48
	<i>waarvan:</i>			
	primaire producten (procent)	94,5	96,9	90,9
	brandstoffen (procent)	81,9	82,1	60,7
India	totaal (\$ mld.)	3,70	21,70	24,22
	<i>waarvan:</i>			
	primaire producten (procent)	79,5	84,8	79,9
	brandstoffen (procent)	80,3	86,6	77,2
Zuid-Afrika	totaal (\$ mld.)	1,74	11,24	9,65
	<i>waarvan:</i>			
	primaire producten (procent)	53,4	62,0	55,6
	brandstoffen (procent)	25,2	67,8	61,9

Bron: UNCTAD (2017b)

De groei van de handel met de opkomende economieën betekent niet dat de traditionele afhankelijkheid van Afrikaanse landen van de productie en export van primaire producten is verminderd. Gegevens van de UNCTAD tonen aan dat grondstoffen en landbouwproducten in 2000 ca. 71 procent uitmaakten van de export van Afrikaanse ontwikkelingslanden en dat dit cijfer, na een toename tot 81 procent in 2008, in 2016 nog steeds bijna 64 procent bedroeg. De cijfers over de export naar opkomende economieën verschillen niet veel van die naar de traditionele westerse handelspartners, die in 2016 voor 65 procent uit grondstoffen en landbouwproducten bestond.

⁷ In het vervolg ga ik niet in op de rol van Rusland, omdat de geschiedenis en geopolitieke situatie van het land het niet relevant maken voor een discussie over Zuid-Zuidsamenwerking.

De conclusie van deze paragraaf is dan ook dat de meeste ontwikkelingslanden afhankelijk blijven van de traditionele export van landbouwgewassen en grondstoffen. Waar er al diversificatie van productie en export heeft plaatsgevonden, is deze tamelijk beperkt gebleven. Slechts in de dynamische economieën van Zuidoost-Azië, die de afgelopen decennia een duidelijk op ontwikkeling gerichte politiek hebben gevoerd (via de zgn. ‘developmental state’), en in mindere mate in Zuid-Azië en Latijns Amerika, is er een transitie in de productiestructuur waarneembaar. De verwachting – of hoop – dat de opkomst van nieuwe spelers op het politiek-economische wereldtoneel, zoals Brazilië, China, India en Zuid-Afrika, een positieve verandering zou bewerkstelligen, lijkt gelogenstraft door de gegevens over de structuur van de export van Afrikaanse ontwikkelingslanden. Deze exportstructuur lijkt toch continuïteit in te houden met bestaande handelspatronen met de geïndustrialiseerde wereld in plaats van te duiden op een breuk met het verleden.

5. Conclusie

In deze bijdrage heb ik een poging gedaan een aantal thema’s uit het werk van Kees van Paridon (voornamelijk economische transformatie en internationalisering) nader uit te werken voor de plaats van ontwikkelingslanden in de hedendaagse internationale politiek-economische structuur. De analyse in dit artikel geeft aan dat de internationalisering, mondialisering of globalisering (gemeten als mondiale handelsopenheid) in de afgelopen decennia onmiskenbaar verder is toegenomen. De mondialisering van economische relaties is duidelijk ongelijk van aard. Wat de (voormalige) ontwikkelingslanden betreft, is het aandeel in de wereldhandel van Oost- en Pacifisch Azië wel toegenomen, maar hebben sub-Sahara Afrika en Zuid-Azië, waar veel lage-inkomenslanden zijn gesitueerd, duidelijk minder dan evenredig van de recente groei van de wereldhandel geprofiteerd.

Samenwerking binnen regionale blokken van ontwikkelingslanden heeft weinig aan de scheefheid van internationalisering veranderd, en de regionale blokken zijn niet de groeipolen voor toenemende samenwerking tussen ontwikkelingslanden geworden, dit in tegenstelling tot wat sommige beleidsmakers verwachtten. De veelbesproken Zuid-Zuidsamenwerking, die volgens sommigen het gevolg zou zijn van de komst van nieuwe spelers op het wereldtoneel, lijkt de economische diversificatie van ontwikkelingslanden minder te hebben bevorderd dan gehoopt. Vele ontwikkelingslanden zijn al met al onderworpen aan structurele beperkingen die economische groei en transformatie in de nabije toekomst niet dichterbij brengen.

Literatuur

- Bello, W. (2014) ‘The BRICS: Challengers to the Global Status Quo’, *Foreign Policy in Focus*, 29 August, <http://fpif.org/brics-challengers-global-status-quo> (6 september 2017).
- Chase-Dunn, C. (1998) *Global Formation: Structures of the World-economy*, geactualiseerde ed., Lanham: Rowman & Littlefield.

- Chase-Dunn, C., Kawano, Y. & Brewer, B.D. (2000) 'Trade Globalization since 1795: Waves of Integration in the World-system', *American Sociological Review* 65(1): 77-95.
- Dietz, T. (2011) 'En nu: Afrika! Zon achter de wolken', *Internationale Spectator* 65(3): 146-149.
- Geda, A., Mosisa, S. & Assefa, M. (2013) 'To Be or Not to Be: Dilemma of Africa's Economic Engagement with China and other Emerging Economies', *Africa Review* 5(2): 118-138.
- Grugel, J. & Hout, W. (1999) 'Regions, Regionalism and the South', in J. Grugel and W. Hout, red., *Regionalism across the North-South Divide: State Strategies and Globalization*, London: Routledge, pp. 3-13.
- Hirst, P., Thompson, G. & Bromley, S. (2009) *Globalization in Question*, 3e editie, Cambridge: Polity Press.
- Holm, H.-H. & Sørensen, G., red. (1995) *Whose World Order? Uneven Globalization and the End of the Cold War*, Boulder: Westview Press.
- Hout, W. (2004) 'A Global Economy, Polycentric World or System of Nation-states?', in P.A. O'Hara, red., *Global Political Economy and the Wealth of Nations: Performance, Institutions, Problems and Policies*, Londen: Routledge, pp. 19-38.
- Hout, W. & Warmerdam, W. (2013) "'Nieuwe" spelers, oude praktijken?', *Internationale Spectator* 67(11): 2-6.
- Nkrumah, K. (1965) *Neo-colonialism: The Last Stage of Imperialism*, London: Nelson.
- Paridon, C.W.A.M. (1987) *Changing for Growth: A Study on the Process of Long-term Economic Development for an Open and Industrialised Economy*, proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Rodrik, D. (2016) 'Premature Industrialization', *Journal of Economic Growth* 21: 1-33.
- UNCTAD Stat (2017a) *Merchandise: Intra-trade and Extra-trade of Country groups by Product, Annual, 1995-2016*, <http://unctadstat.unctad.org/EN/Index.html> (6 september 2017).
- UNCTAD Stat (2017b) *Merchandise Trade Matrix – Product Groups, Exports in Thousands of Dollars, Annual, 1995-2016*, <http://unctadstat.unctad.org/EN/Index.html> (6 september 2017).
- World Bank (2017) *World Development Indicators*, <https://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators> (6 september 2017).
- World Trade Organization (2017) *World and Regional Merchandise Export Profiles*, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/world_region_export_16_e.pdf (6 september 2017).